

ادراک فساد مالی

امیر پوریانسپ

با این که در حدود سه دهه، کم یا بیش، مبارزه‌ای گسترده و جهانی با فساد مالی در بیش‌تر کشورهای جهان آغاز شده است ولی هنوز هیچ کشوری نتوانسته است به روش‌شناسی دست یابد که فساد مالی را مستقیماً اندازه بگیرد. به همین منظور از متغیرهای نماینده برای سنجش شاخص‌ها و نماگرهای فساد مالی استفاده می‌شود. دشواری اندازه‌گیری فساد مالی عموماً به این خاطر است که اقتصاد فساد مالی بخشی از اقتصاد پنهان، سایه، زیرزمینی، یا سیاه است که ذاتاً غیررسمی، ثبت نشدنی، گزارش نشدنی، غیرقانونی، نقدی، مالیات‌گریز، و مجرمانه است. در اقتصاد پنهان، کالاها و خدمات به صورت غیرقانونی و بدون رد و بدل کردن هرگونه اسنادی انجام می‌شوند. چون در این اقتصاد نه تنها فعالیت بلکه خود تراکنش‌ها غیر قانونی هستند بنابراین، فساد مالی مانند رشوه، باج سیبیل، درص‌گیری، هبه‌های زورکی، و مانند اینها ذاتاً به اندازه‌گیری مستقل تن نمی‌دهند. فقط اندازه‌ی یکایک فسادها را یکایک فاسدان می‌دانند. به علاوه در سطح کلی و کلان نیز تفکیک اقتصاد فساد مالی از اقتصاد قانونی همواره بسیار دشوار است. چون نقد یا دارایی‌ها یا افزونه‌های داد و ستد شده در اقتصاد فساد مالی عموماً مستقیماً یا بعداً در تراکنش‌های قانونی لحاظ می‌شوند. مثلاً درص‌گیری همواره با بالا بردن قیمت‌ها به اندازه‌ی درصد اعطایی یا حتی بیش‌تر مستقیماً به عنوان بخشی از اقتصاد قانونی اندازه‌گیری می‌شود، یا رشوه مستقیماً یا بعداً در تراکنش‌ها از طریق تعدیل قیمت‌ها یا

افزایش مخارج پروژه‌ها به اقتصاد قانونی چسبانده می‌شود.

به‌رغم همه‌ی این دشواری‌ها از ۱۸ سال قبل به این طرف، سازمان‌های بین‌المللی و ملی اقدام به انتشار آمارهایی در مورد فساد مالی می‌کنند. مشهورترین این آمارها مربوط به شفافیت بین‌الملل و بانک جهانی است. این سازمان‌ها هیچ‌کدام مدعی نیستند که می‌توانند فساد مالی را مستقیماً اندازه بگیرند ولی اعتقاد دارند شاخص‌ها و نماگرهای آن‌ها می‌توانند در مقام ابزارهایی برای سیاست‌گذاری، کنترل‌گذاری، و نبرد علیه فساد به کار بسته شوند. به عبارتی اسناد این سازمان‌ها در صدد هستند به ادراک اقتصاد پنهان فساد مالی به ویژه رشوه‌خواری کمک کنند. شواهد تجربی عموماً از این آمارها حمایت می‌کنند، با این وجود هر از گاهی مقامات رسمی بعضی کشورها یا حتی اشخاصی نیز به این آمارها انتقاد می‌کنند. در سال‌های اخیر این سازمان‌ها کوشیده‌اند با تغییر روش‌شناسی‌ها یا افزودن منابع دیگر به آمارهای خود روایی یا اعتبار افزون‌تری بدهند. چه این آمارها درست باشند چه نباشند آن‌چه مسلم است کارهای این سازمان‌ها توانسته است دانش و بینش ما را از فساد مالی بالا ببرد و افزارهایی فایده‌مند را برای نبرد ضدفساد مالی در اختیار ما قرار دهند. در ادامه به مهمترین شاخص‌ها، نماگرها و گزارش‌های این دو سازمان پرداخته می‌شود و سپس به ادراک فساد ایران برطبق این اسناد اشاره می‌شود.

شاخص‌ها و نماگرهای فساد مالی

۱. شاخص ادراک فساد مالی (CPI). این

شاخص را، که مهم‌ترین شاخص ادراک فساد مالی جهان است شفافیت بین‌الملل از ۱۹۹۵ همه ساله برای اندازه‌گیری فساد سیاسی یا بخش عمومی درست می‌کند. شفافیت بین‌الملل یک سازمان غیر دولتی پژوهش‌بنیان است که مقر آن در آلمان است و در ۱۹۹۳ تاسیس شده است. این شاخص بر اساس آراء حرفه‌ای‌ها در سراسر جهان تهیه می‌شود. این شاخص کشورها را بر اساس نمرات از ۱ تا ۱۰۰ رتبه‌بندی می‌کند. نمره‌ی ۱ گویای فاسدترین و نمره‌ی ۱۰۰ گویای سالم‌ترین است. بررسی ایران همواره بخشی از این گزارش است. در ۲۰۱۳ دانمارک و نیوزلند با ۹۱ امتیاز پاک‌ترین کشورها در رتبه‌های بعدی فنلاند، سوئد، نروژ و سنگاپور بودند، ناپاک‌ترین کشورها به ترتیب سومالی، کره شمالی، افغانستان، سودان، سودان جنوبی، لیبی، و عراق بودند. ۱۴۷ کشور از ۱۷۷ کشور نمره‌ی پایین‌تر از ۵۰ یا نمره‌ی ردی گرفتند. نمره‌ی ایران ۲۵ بود. ایران با این نمره در رتبه‌ی ۱۴۴ جای گرفت.

۲. فشارسنج فساد مالی جهانی (GCB).

شفافیت بین‌الملل این فشارسنج را از ۲۰۰۳ به این سو هر دو سالانه تهیه می‌کند. فشارسنج فساد مالی جهانی برخلاف شاخص فساد مالی بر اساس نظرسنجی از شهروندان تهیه می‌شود که شخصاً رشوه پرداخته‌اند یا از تجربه‌ی دیگران مطلع هستند. طبعاً آمارهای بارومتر یا فشارسنج براساس اطلاعات و داده‌هایی تهیه می‌شود که نمایندگان شفافیت بین‌المللی از کشورهای خود گردآوری می‌کنند ایران در نظرسنجی فشارسنج تاکنون شرکت نکرده است. چرا که شفافیت بین‌الملل در ایران نماینده‌ای

فساد بخش عمومی پیوند مستقیمی با سطح توسعه‌ی کشور دارد. هر قدر بالاتر باشد کشور، مردم سالارانه‌تر و توسعه‌یافته‌تر است.

ادراک فساد ایران

مهم‌ترین شاخصی که هر ساله به ایران می‌پردازد شاخص ادراک فساد مالی شفافیت بین‌الملل است. طبق این شاخص، ایران در ۲۰۰۴ در رتبه‌ی ۸۸ قرار داشت، تا ۲۰۱۲ به رتبه‌ی ۱۳۳ تنزل کرد و در ۲۰۱۳ با ۱۱ رتبه تنزل به مقام ۱۴۴ دست یافت. در ۲۰۱۳ نمره‌ی پاکیزگی و سلامت ایران ۲۵ از ۱۰۰ است. بررسی روند شاخص ادراک فساد مالی ایران نشان می‌دهد از ۲۰۰۴ که ایران تقریباً در میانه‌ی کشورها قرار داشت تا ۲۰۱۳ که به لحاظ نمره در سه دهک پایین قرار دارد پیوسته تنزل کرده است.

بر طبق نماگر کنترل فساد مالی بانک جهانی، ایران در ۲۰۱۲ نمره‌ی ۲۳ از ۱۰۰ را دارد. این نماگر در ۲۰۰۴ نمره‌ی ۴۲ را نشان می‌دهد ولی به تدریج کاهش یافته است. اندازه‌ی این نماگر در ۲۰۱۰ به کمترین میزان خود یعنی ۱۷ رسید. نزدیکی نمره‌ی ۲۳ این نماگر به نمره‌ی ۲۵ شاخص ادراک فساد مالی می‌تواند بر دقت این نمره‌ها صحت بگذارد. هر دو نشان می‌دهند ایران در زیر نمره‌ی میانه (۵۰ قرار دارد) و هر ساله رد می‌شود. اخیراً اخبار دو فساد مالی بزرگ فاش شده است که هم تا اندازه‌ای بر این نمره‌ها صحت می‌گذارند و هم بیم آن می‌رود در گزارش‌های بعدی رتبه‌ی ما از این هم پایین‌تر بیاید. این‌ها نشان‌دهنده‌ی حس و ادراک فساد مالی از ایران هستند. بی‌گمان همه‌ی ما هزینه‌ی فساد مالی را می‌پردازیم و فساد مالی به پیشرفت و توسعه‌ی اقتصادی ما آسیب می‌زند. اگر رفاه و پیشرفت بالاتری را می‌خواهیم نیاز داریم دست فاسدان را از منابع و دارایی‌هایمان کوتاه کنیم.

همه‌ی ما هزینه‌ی فساد مالی را می‌پردازیم و فساد مالی به پیشرفت و توسعه‌ی اقتصادی ما آسیب می‌زند. اگر رفاه و پیشرفت بالاتری را می‌خواهیم نیاز داریم دست فاسدان را از منابع و دارایی‌هایمان کوتاه کنیم.

گزارش در سطح شرکت‌های کشورهای صنعتی بر اساس خوانش صورت‌های مالی و نظرسنجی از حرفه‌ای‌ها تهیه می‌شود. در این گزارش شرکت‌ها با تعداد ستارگان رتبه‌بندی می‌شوند. ۵۰۰ شرکت در بررسی و نظرسنجی ۲۰۰۸ شرکت داده شدند که فقط ۷ شرکت با ۵ ستاره نمره گرفتند. و ۱۵۱ شرکت فقط ۱ ستاره گرفتند.

۵. نماگرهای راهبری جهانی بانک جهانی. بانک جهانی از ۲۰۰۲ به این سو هر ساله نماگرهای راهبری بخش عمومی را با استفاده از داده‌های ۴۰ داده‌گاه که توسط ۳۰ سازمان تهیه می‌شود در ۶ بعد صدای آزاد و حساب‌دهی، ثبات سیاسی و نبود خشونت، اثربخشی دولت، کیفیت ضوابط، قانونمندی، و کنترل فساد برای ۲۱۵ کشور یا قلمرو صورت‌بندی می‌کند. این نماگرها سهم زیادی در پژوهش‌های راهبری و نیز اصلاحات نظام راهبری کشورها ایفا می‌کنند.

پژوهش‌های پر شماری از شاخص‌های شفافیت بین‌الملل به ویژه شاخص ادراک فساد مالی و نیز نماگرهای راهبری بانک جهانی پشتیبانی کرده‌اند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که هر چه رتبه‌ی فساد مالی کشور بالاتر باشد یا به عبارتی کشور سالم‌تر باشد توسعه‌یافته‌تر و رفاه‌آمیزتر است و کشورهای فاسدتر از توسعه نیافتگی و فقر رنج می‌برند. هم‌چنین کنترل

ندارد. فشارسنج کشورها را به ۵ گروه تقسیم می‌کند. گروه اول کشورهایی هستند که بیش از ۵۰ درصد آنان که در نظرسنجی شرکت کرده‌اند تجربه‌ی پرداخت رشوه در سال گزارش را داشته‌اند. گروه دوم بین ۳۰ تا ۴۹.۹، گروه سوم بین ۲۰ تا ۲۹.۹ درصد، گروه چهارم بین ۶ تا ۱۹.۹ درصد و گروه پنجم کوچک‌تر از ۶ درصد رشوه پرداخته‌اند. در آخرین نظرسنجی ۷۷,۰۰۰ شهروند از ۷۵ کشور حضور داشتند.

۳. شاخص رشوه‌پردازان (BPI). این شاخص از ۱۹۹۹ هر دوساله توسط شفافیت بین‌الملل بر اساس طرف عرضه‌ی جهانی فساد مالی، یعنی شرکت‌های کشورهای صنعتی، تهیه می‌شود. شرکت‌های لحاظ‌شده در این شاخص از ۲۷ تا ۳۰ کشور هستند که بیش از ۸۰ درصد صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهان را در اختیار دارند. نظرسنجی این شاخص از مدیران ارشد شرکت‌های صادرکننده انجام می‌شود. این شاخص هم کشورها و هم منابع پریسک را بر اساس نمره‌ی ۰ تا ۱۰ رتبه‌بندی می‌کند. در نظرسنجی آخر که در ۲۰۱۱، انجام شد، ۳۰۰۰ مدیر ارشد از ۲۷ کشور جهان شرکت کردند.

۴. شفافیت در گزارشگری ضد فساد مالی (TRAC). شفافیت بین‌الملل این گزارش را از ۲۰۰۹ هر دو سالانه تهیه می‌کند. این